

Wrocław, dn. 24.06.2022

Dr hab. Joanna Dyczkowska, prof. UEW
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wydział Zarządzania
Katedra Rachunku Kosztów,
Zarządzania Podatkami i Controllingu

Recenzja rozprawy doktorskiej magister Marty Łętek
pt. „Społeczna odpowiedzialność biznesu w sprawozdaniach z działalności
wybranych spółek publicznych w Polsce”

pod kierunkiem naukowym dr hab. Joanny Krasodomskiej, prof. UEK
oraz promotora pomocniczego dr Adrianę Paliwody-Matiolańskiej

Podstawę formalną do sporządzenia poniższej recenzji stanowi pismo (znak RDC.600.129.2.2022) Dyrektora Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie – Prof. dr. hab. inż. Stanisława Popka z dnia 25 maja 2022 r., w którym informuje, że Rada Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie powierza mi ocenę rozprawy doktorskiej mgr Marty Łętek. Przewód doktorski Pani mgr Marty Łętek został otwarty w dniu 17 października 2016 r. w dyscyplinie finanse.

Rozprawę doktorską wraz z dokumentacją otrzymałam 30 maja 2022 r.

Poniższa opinia dotycząca rozprawy doktorskiej została sporządzona w oparciu o art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 505 ze zm.).

Powyższa podstawa prawna wymaga oceny, czy rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz czy wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także czy kandydat posiada umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Przedłożona do recenzji rozprawa liczy łącznie 305 stron. Tekst właściwy pracy obejmuje 270 stron, na co składają się spis treści, wstęp, pięć rozdziałów oraz zakończenie. Na pozostałych 35 stronach zawarto spis literatury, spisy tabel oraz rysunków. Po zapoznaniu się z treścią rozprawy mgr Marty Łętek i mając na uwadze wymogi ustawowe stwierdzam, że spełnia ona wymagania stawiane tego typu pracom naukowym.

Szczegółowe uzasadnienie powyższej opinii zostało zamieszczone w kolejnych punktach recenzji, które odnoszą się do oceny argumentacji wyboru obszaru badawczego i tematu pracy oraz oceny merytorycznej zawartości rozprawy w zakresie przyjętych celów badawczych i hipotez, struktury pracy i treści zawartych w poszczególnych rozdziałach, a także warsztatu metodycznego.

1. Ocena argumentacji wyboru obszaru badawczego i tematu pracy

Recenzowana praca doktorska porusza aktualne i złożone zagadnienie społecznej odpowiedzialności biznesu. Jest to obszar, którego znaczenie wzrasta w odpowiedzi na stopniową, acz regularnie wzrastającą świadomość społeczeństwa co do krótko- i długofalowych skutków działalności przedsiębiorstw i ich wpływu na otoczenie. Problem polega jednak na tym, że działania, które mają na celu uwzględnianie interesów społecznych i kwestii środowiskowych wciąż należą do inicjatyw dobrowolnych i często oddolnych, a część podmiotów zwłaszcza tych małych i średnich stoi przed dylematem, na ile zaangażowanie to przełoży się na realne korzyści. Duże spółki, tak ja te przyjęte do analizy w rozprawie doktorskiej reprezentują wyższy poziom świadomości i zrozumienia dla wagi tej problematyki.

Autorka słusznie zwraca uwagę, że obecnie przedsiębiorstwa stoją przed dylematem jak prawidłowo prezentować osiągnięcia z zakresu CSR w raportach (str. 7), zwłaszcza że informacje te często mają charakter niefinansowy, a czasami niekwantyfikowalny. Wówczas pozostaje narracja oraz techniki z zakresu zarządzania wrażeniem lub wizualizacyjne, a także zapewnienie spójności, porównywalności, wiarygodności oraz użyteczności informacji.

We wstępie Autorka zidentyfikowała lukę badawczą, stwierdzając brak publikacji, które porządkowałyby dotychczasową wiedzę na temat społecznej odpowiedzialności biznesu i pozwalałyby na ocenę praktyki raportowania niefinansowego w Polsce w dłuższej perspektywie zwłaszcza w podmiotach wrażliwych społecznie i środowiskowo. Wprawdzie zarówno na świecie jak i w Polsce powstało sporo publikacji na temat raportowania w obszarze CSR, to faktycznie dynamicznie rozwijające się otoczenie regulacyjne, jak i zwiększająca się liczba podmiotów (w tym również tych mniejszych), które będą chciały przystąpić do raportowania niefinansowego spowoduje z pewnością wzrost zainteresowania skutkami sprawozdawczości społecznej odpowiedzialności zarówno dla przedsiębiorstw jak i szerokiego grona interesariuszy.

Dlatego w mojej opinii podjęcie przez Autorkę tematu rozprawy dotyczącego społecznej odpowiedzialności biznesu w sprawozdaniach z działalności spółek publicznych w Polsce jest uzasadnione i co więcej mieści się w obszarze zainteresowań naukowców reprezentujących dyscyplinę: ekonomia i finanse.

2. Ocena merytoryczna zawartości rozprawy doktorskiej

2.1. Cele badawcze i hipotezy

Autorka sformułowała następujący cel główny rozprawy, którym jest przedstawienie i ocena koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu i jej ujęcia w sprawozdawczości wybranych spółek działających w Polsce. Następnie wyodrębniła pięć celów szczegółowych, polegających na:

- omówieniu istoty koncepcji CSR, jej rozwoju i podejść do jej definiowania wraz z argumentami za i przeciw ujawnianiu informacji na temat CSR w raportach rocznych spółek
- zaprezentowaniu rozwiązań w zakresie raportowania informacji niefinansowych, w tym koncepcji rachunkowości społecznej i sprawozdawczości zintegrowanej
- scharakteryzowaniu instytucjonalnych uwarunkowań i rozwoju raportowania niefinansowego
- przedstawieniu wyników dotychczasowych badań dotyczących raportowania informacji z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu
- zidentyfikowaniu praktyk wybranych spółek w zakresie ujawniania informacji na temat społecznej odpowiedzialności biznesu.

Cel główny pracy został poprawnie sformułowany podobnie jak cele szczegółowe, z tym, że dodałabym tu jeszcze dodatkowy cel, który został zrealizowany w części empirycznej (podrozdział 5.3), a mianowicie analiza i projekcja zmian w raportowaniu na temat społecznej odpowiedzialności biznesu, co też odnosi się częściowo do podrozdziału 5.5 dotyczącego ewolucji raportowania w kierunku sprawozdawczości zintegrowanej.

W pracy przyjęto hipotezę główną mówiącą, że sprawozdawczość spółek w Polsce ewoluuje w kierunku zwiększania dostępności informacji dotyczących społecznej odpowiedzialności biznesu dla interesariuszy. W rozprawie sformułowano też trzy hipotezy szczegółowe:

- 1) Wzrost potrzeb informacyjnych interesariuszy prowadzi do wzrostu ilości ujawnianych informacji.
- 2) Wzrost potrzeb informacyjnych interesariuszy prowadzi do wzrostu jakości ujawnianych informacji.
- 3) Charakter udostępnianych informacji ewoluuje w kierunku sprawozdawczości zintegrowanej.

Uważam, że trzecia szczegółowa hipoteza badawcza jest dość ogólna, a powinna być bardziej sprecyzowana w swojej treści. Należałoby wskazać przez kogo są udostępniane te informacje oraz gdzie (raporty roczne, raporty CSR, strony internetowe spółek, media społecznościowe?).

2.2. Struktura pracy i treści zawarte w poszczególnych rozdziałach

Całość pracy składa się z pięciu rozdziałów, które zostały podzielone na podrozdziały. Każdy z nich został poddany obiektywnej merytorycznej ocenie.

Ocena rozdziału pierwszego

Rozdział pierwszy przedstawia ewolucję społecznej odpowiedzialności biznesu oraz określa znaczenie tej koncepcji dla współczesnych gospodarek i podmiotów działających w ich obrębie.

Podrozdział 1.1. stanowi ważne i potrzebne wprowadzenie do idei społecznej odpowiedzialności biznesu w kontekście zrozumienia społecznych i środowiskowych wymiarów funkcjonowania podmiotów gospodarczych. Autorka podjęła się wyzwania przeglądu ewolucji nurtów ekonomicznych poczynając od tradycyjnego ujęcia ekonomii w kierunku rozwoju myśli społecznej odzwierciedlonej w nowych pojawiających się koncepcjach ekonomii dobrobytu, ekonomii keynesowskiej, poprzez podejście geograficzne P.R. Krugmanna i teorię ludnościową T. Malthusa. To czego mi zabrakło w tym podrozdziale to przywołania przedstawicieli ekonomii klasycznej np. A. Smitha czy D. Ricardo oraz definicji *homo economicus* (zawartej w eseju J.S. Milla). A. Smith tłumaczył, w jaki sposób powstaje bogactwo narodów wskazując, że to wolna jednostka ludzka oraz jej skłonności powodują, iż dąży ona do indywidualnego bogactwa (osobistych korzyści). Co więcej jest to naturalny przejaw, który przekłada się na ogólne korzyści dla społeczeństwa, jeżeli społeczeństwo składa się z takich jednostek. Autorka w zakresie tradycyjnej ekonomii odnosi się jedynie do Słownika Ekonomii wydanego przez PWN.

W tej części pracy przywołano też pojęcia, które pojawiły się w nurcie ekonomii neoklasycznej, a mianowicie – ekonomię środowiska i zasobów naturalnych, ekonomię ekologiczną oraz jej nową gałąź – ekonomię środowiskową. Uważam, że Autorka w sposób spójny prowadzi wywód w tym podrozdziale, najpierw sygnalizując pojawienie się i rozwój myśli społecznej w nurtach ekonomicznych, a potem przechodząc do konkretnych pojęć związanych z obszarem środowiskowym, a następnie społecznym. Wskazuje przy tym na szerszą ideę zrównoważonego rozwoju, która postuluje konieczność poszukiwania równowagi pomiędzy potrzebami materialnymi a niematerialnymi odnoszącymi się do środowiska przyrodniczego i społecznego z uwzględnieniem możliwości zapewnienia dobrostanu przyszłym pokoleniom.

W podrozdziale 1.1 jest też zapowiedź dyskusji dotyczącej porównania idei zrównoważonego rozwoju z koncepcją społecznej odpowiedzialności w oddzielnym podrozdziale 1.5. (uwaga techniczna: w spisie treści temat ten jest przypisany do podrozdziału 1.6). Wydaje mi się, że dla zachowania dalszej ciągłości dyskursu podrozdział 1.6, powinien pojawić się jako 1.2. Natomiast aktualny podrozdział 1.2 powinien być ostatni, ponieważ najpierw należy czytelnikowi wyjaśnić społeczny i środowiskowy wymiar funkcjonowania podmiotów gospodarczych, następnie szerszą ideę zrównoważonego rozwoju oraz jak ma się do tego koncepcja społecznej odpowiedzialności, a potem kolejne kwestie takie jak definicje i obszary społecznej odpowiedzialności biznesu, a także teoretyczne podstawy tej koncepcji.

Taki układ w moim odczuciu reprezentowałby dedukcyjne podejście (od ogółu do szczegółu) oraz zapewniał logiczny ciąg całemu rozdziałowi pierwszemu. Obecna jego struktura, w którym podrozdział 1.2 dotyczy istoty i rozwoju koncepcji społecznej odpowiedzialności na świecie i w Polsce zbyt szybko wprowadza nas w zakres tego co się działo w obszarze polityczno-ekonomiczno-instytucjonalnym, zwłaszcza treści zawarte na str. 22-33.

W podrozdziale 1.2. Autorka zaznajamia nas z kolejnymi zjawiskami czy przełomowymi wydarzeniami, które odcisnęły swoje piętno na rozwoju społecznej odpowiedzialności biznesu. Ciekawym aspektem jest przywołane w rozprawie odniesienia do przyszłego kształtu CSR (CSR 2.0) czyli ery obywatelstwa korporacyjnego, które nie pomija ekonomicznej odpowiedzialności (generowania zysków), lecz stawia również na kodeks etyki społecznej oraz filantropijne obowiązki wobec społeczeństwa. W pracy bardzo dokładnie opisano otoczenie instytucjonalne wspierające rozwój oraz promujące koncepcję CSR oraz wskazano na istnienie programów edukacyjnych w tym zakresie, jak również na organizowane rankingi i konkursy w obszarze CSR.

W podrozdziale 1.3 zostały opisane teorie, które Autorka uznała za kształtujące społeczną odpowiedzialność biznesu, w tym teorię agencji, interesariuszy, legitymizacji oraz instytucjonalną. W dyskusji nad teorią interesariuszy zabrakło odniesienia do artykułu R.K. Mitchella, B.R. Agle i D.J. Wood¹. We wskazanej publikacji autorzy przeprowadzają przegląd definicji interesariuszy a także dokonują ich typologii pod kątem trzech atrybutów (*power, legitimacy, urgency*). Zwrócono również uwagę, że to uznaniowi interesariusze (*discretionary stakeholders*), którzy posiadają atrybut legitymizacji, ale nie mają możliwości wpływania na firmę i nie mają pilnych roszczeń, są szczególnie interesującą grupą dla badaczy społecznej odpowiedzialności biznesu, ponieważ są oni grupą docelową filantropii korporacyjnej.

W rozprawie doktorskiej wskazano inne formy kategoryzacji interesariuszy, a w tabeli 1 (str.33) nakreślono oczekiwania pierwotne i wtórne poszczególnych grup. Zastanawiające jest i budzi wątpliwości określanie ładu korporacyjnego jako interesariusza. Ład korporacyjny może być postrzegany w trzech ujęciach: (1) wąskim – jako alokacja kompetencji i wzajemne relacje między organami spółki; (2) szerokim – jako sieć relacji między zarządzającymi, organami nadzorczymi a interesariuszami oraz (3) systemowym – jako zbiór zasad, norm mających na celu zapewnienie prawidłowego i ekonomicznie efektywnego funkcjonowania spółek. Chciałabym poprosić zatem o wyjaśnienie, co jest rozumiane pod pojęciem ładu korporacyjnego jako interesariusza, gdyż jest to niejasne sformułowanie.

JD

¹ Mitchell, R.K., Agle, B.R. and Wood, D.J. (1997) Toward a Theory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the Principles of Who and What Really Counts. *Academy of Management Review*, 22, 853-886.

W podrozdziale 1.4 zaprezentowano definicje i obszary społecznej odpowiedzialności biznesu. Na uwagę zasługuje bardzo szeroki i przekrojowy przegląd definicji CSR, które zostały sklasyfikowane obszarowo (Tabela 2, str. 46-48). Autorka wyszczególniła definicje CSR podkreślające wartości społeczne, ekonomiczne, ekonomiczno-społeczne, polityczne, a także nawiązujące do interesariuszy, czy zrównoważonego rozwoju. Następnie odwołała się do pluralistycznej kategoryzacji zaproponowanej przez J.P. Gonda i D. Mattena i wskazała tylko na trzy perspektywy CSR podkreślające relację władzy, produkt kulturowy oraz konstrukcję społeczno-poznawczą. Należy zwrócić uwagę, że jest to ujęcie niepełne, gdyż J.P. Gond i D. Matten opracowali czterowymiarową macierz², gdzie czwartą perspektywą jest postrzeganie CSR jako funkcji społecznej (*functionalist view*), która jednocześnie ma charakter regulacyjny i ostatecznie dąży do zintegrowania celów organizacji z celami społecznymi, dążąc do zapewnienia satysfakcjonującej ko-egzystencji tych dwóch struktur, z których każda czerpie korzyści.

Autorka w rozprawie doktorskiej przyjęła definicję społecznej odpowiedzialności według ISO 26000. Następnie zastosowała w pracy podział na pięć obszarów tematycznych CSR, obejmujących społeczeństwo, pracowników, środowisko, rynek oraz ład korporacyjny. Norma ISO 26000 również definiuje obszary tematyczne CSR, których jest siedem. Przyjmując definicję CSR za ISO 26000, naturalnym wydaje się również przyjęcie zaproponowanych przez tą normę obszarów, lub przynajmniej odwołanie się do nich i wyjaśnienie dlaczego zdecydowano się na zastosowanie innego bardziej zintegrowanego podejścia. Moje uwagi dotyczące tego rozdziału mają charakter bardziej konstruktywny niż krytyczny, gdyż uważam, że Autorka dokonała naprawdę ciekawej kategoryzacji definicji CSR, co porządkuje wiedzę w tym obszarze.

W podrozdziale 1.5 zarysowano korzyści oraz kontrowersje związane z koncepcją społecznej odpowiedzialności biznesu. Tabela 3 zawiera zestawienie korzyści, a także uwagi krytyczne pod kątem koncepcji CSR. Została opracowana na podstawie bogatego przeglądu literatury. Na str. 64, odnosząc się do krytyki społecznej odpowiedzialności biznesu, Autorka formułuje następującą wypowiedź: *„Kolejnym problemem jest długoterminowe ukierunkowanie CSR. Mierzenie wyników finansowych i efektów społecznej odpowiedzialności występuje cyklicznie co roku i kadra zarządzająca chce wykazać jak najlepsze wyniki – tym samym stoi to w sprzeczności z długoterminowym zarządzaniem”*. Ta myśl jest dla mnie niezrozumiała. Dlaczego cykliczny coroczny pomiar wyników finansowych i efektów CSR stoi w sprzeczności w długoterminowym zarządzaniem?

² Gond, J.P. and Matten, D. (2007) Rethinking the Business-Society Interface: Beyond the Functionalist Trap, International Centre for Corporate Social Responsibility, Nottingham, No. 47-2007 ICCSR Research Paper Series.

Czy długoterminowe zarządzanie wymaga rezygnacji z pomiaru corocznych dokonań finansowych i tych dotyczących efektów społecznej odpowiedzialności? Dlaczego problemem jest długoterminowe ukierunkowanie CSR?

W kolejnym akapicie na str. 65, Autorka stwierdza, że argumentem przemawiającym na niekorzyść koncepcji CSR jest przeświadczenie, że przedsiębiorstwa powinny kierować się celem maksymalizacji zysku lub innych celów, z czym się zgadzam. Aczkolwiek odniesienie do tej kwestii w tabeli 3 (na str. 57) wydaje się nietrafne, zwłaszcza, że jak pisze sama Autorka: „W tabeli 3 przedstawiono korzyści i krytykę społecznej odpowiedzialności biznesu...” (str. 56). Maksymalizacja zysku jako główny cel firmy, nie jest atrybutem koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu i dlatego nie można jej wiązać z krytyką CSR. Natomiast pozostałe zagadnienia przywołane w tabeli 3, jak najbardziej mogą być wywoływać krytykę CSR, tj. np. brak zwrotu w sensie ekonomicznym z projektów społecznych czy ekologicznych lub też wysoki koszt raportowania.

Podrozdział 1.6 został poświęcony dyskusji nad pojęciem idei zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności. Autorka traktuje CSR jako instrument realizacji zrównoważonego rozwoju, natomiast sam zrównoważony rozwój jako współczesny paradygmat rozumienia rozwoju. Szczególnie wartościowe poznawczo są wyjaśnienia dotyczące różnic i podobieństw pomiędzy CSR a zrównoważonym rozwojem oraz pomiędzy CSR a ESG zawarte na str. 74-75. Dowiadujemy się z nich, że zrównoważony rozwój to konstrukt najszerszy, następnie mamy koncepcję CSR odnoszącą się do przedsiębiorstw oraz najwęższy termin ESG będący podkategorią CSR dostarczający narzędzia pomiarowego, które wspomaga ocenę wdrożenia koncepcji CSR.

Ocena rozdziału drugiego

W rozdziale drugim przedstawiono związki społecznej odpowiedzialności biznesu z rachunkowością.

W podrozdziale 2.1 wyjaśniono czy jest informacja i jak można ją rozumieć w kontekście interdyscyplinarnym, w ujęciu statycznym i dynamicznym, oraz we współczesnej komunikacji cyfrowej. Autorka zwraca również uwagę na zagadnienie informacji ekonomicznej. W tej części pokreślono również wagę nadrzędnej funkcji informacyjnej rachunkowości, która obejmuje szereg czynności, takich jak obserwacja i pomiar operacji gospodarczych, gromadzenie danych, ich agregację oraz udostępnienie końcowym odbiorcom. Autorka wymienia jakimi cechami powinny się charakteryzować dobre jakościowo informacje. Następnie stwierdza, że „informacja finansowa jest prezentowana w postaci sprawozdania finansowego...” (str.79). Wydaje mi się, że lepiej stylistycznie brzmiałoby, że informacja finansowa jest prezentowana między innymi w sprawozdaniu finansowym.

Informacje finansowe mogą być też zawarte w innych źródłach takich jak sieć Intranet, korporacyjne strony internetowe czy wewnętrzne systemy informacyjne przedsiębiorstwa. W ostatniej części tego podrozdziału zdefiniowano pojęcie sprawozdania finansowego.

Nie mam większych zastrzeżeń do tego podrozdziału, a jedynie uwagę dotyczącą tytułu, który brzmi: *Zaspokojenie potrzeb informacyjnych interesariuszy jako nadrzędny cel rachunkowości*. W podrozdziale tym nie sprecyzowano ściśle potrzeb interesariuszy. Słowo „interesariusz” nie pada w tej części pracy, natomiast pośrednio można się domyślić, że chodzi o krótkie odniesienie do funkcji informacyjnej rachunkowości i generowania informacji finansowych dla celów podejmowania decyzji.

Kolejny podrozdział 2.2 traktuje o związku informacji niefinansowych ze społeczną odpowiedzialnością biznesu. W pierwszej części tego podrozdziału Autorka dokonuje przeglądu definicji terminu „informacje niefinansowe” zarówno w literaturze zagranicznej, jak i krajowej oraz odnosi się do tego pojęcia zawartego w Dyrektywie 2014/95/UE. Następnie dalej, na str. 84, Autorka przywołuje koncepcję „podwójnej istotności”, a w przypisie do tej koncepcji podaje Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/95/UE z dn. 22 października 2014 r. **Uważam, że jest to pewna nieścisłość**, ponieważ koncepcja "podwójnej istotności" została po raz pierwszy formalnie zaproponowana przez Komisję Europejską w *Wytycznych dotyczących raportowania niefinansowego*³ opublikowanych w czerwcu 2019 roku. Zwraca na to uwagę również C.A. Adams i in. w dokumencie opublikowanym w 2021 r. przez GRI⁴

Należy podkreślić, że w Wytycznych Komisji Europejskiej zachęca się spółki do oceny istotności z dwóch perspektyw.⁵ Pierwsza z nich mówi o tym, że informacje związane z klimatem powinny być raportowane, jeśli są one niezbędne dla zrozumienia rozwoju, wyników i pozycji firmy, a w szerokim znaczeniu również konieczne dla zrozumienia wpływu tych informacji na wartość spółki. I to ujęcie jest zazwyczaj najbardziej interesujące dla inwestorów. Natomiast druga perspektywa wskazuje na istotność środowiskową i społeczną. Informacje związane z klimatem powinny być raportowane, jeśli są one niezbędne do zrozumienia zewnętrznych wpływów spółki na otoczenie.

³ Komisja Europejska, 2019, Guidelines on non-financial reporting: Supplement on reporting climate-related information, (2019/C 209/01)

⁴ Adams, C. A., Alhamood, A., He, X., Tian, J., Wang, L., & Wang, Y. (2021). The double-materiality concept. Application and issues, GRI.

⁵ Komisja Europejska, 2019, Guidelines on non-financial reporting: Supplement on reporting climate-related information, (2019/C 209/01), str. 4, pkt. 2.2

Jak zostało podkreślone w *Wytycznych Komisji Europejskiej* druga perspektywa jest zazwyczaj najbardziej interesująca dla obywateli, konsumentów, pracowników, partnerów biznesowych, społeczności i organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Coraz częściej jednak również inwestorzy wykazują zainteresowanie informacjami na temat wpływu spółek, w które inwestują na środowisko, aby lepiej zrozumieć i zmierzyć wpływ swoich portfeli inwestycyjnych na klimat.

Mam też drobną uwagę techniczną. Autorka nazwała pierwszą perspektywę istotności „na zewnątrz”. Uważam, że prawidłowo powinna być ona nazwana „z wewnątrz”, gdyż dotyczy ona „*outside-in view of double materiality*”, czyli pokazuje wpływ na przedsiębiorstwo czynników zewnętrznych. Ostatnio ukazał się też artykuł D. Raith (2022)⁶, który dotyczy kwestii podwójnej istotności w odniesieniu do społecznej odpowiedzialności biznesu.

W dalszej części tego podrozdziału zwrócono uwagę, że odniesienie do informacji finansowych zawarte jest również w UoR oraz KSR nr 9. Na szczególną uwagę zasługuje ujęcie informacji finansowych zawarte w tabeli 4 (str.85-86), w której Autorka dokonuje szerokiego przeglądu definicji tego terminu, kategoryzując to pojęcie i odnosząc się źródeł zagranicznych – publikacji w wysoko notowanych czasopismach z obszaru rachunkowości, finansów i zarządzania. Ostatnia część podrozdziału 1.2 wskazuje na obszary, koncepcje, modele, idee dla których informacja niefinansowa ma szczególne znaczenie i stanowi podstawę ich konstrukcji.

Podrozdział 2.3 dotyczy rachunkowości odpowiedzialności społecznej, dla której podwaliny, jak podkreśla Autorka, dało pojęcie odpowiedzialności czy też rozliczalności (*accountability*). W tej części pracy przywołano definicje pojęcia rozliczalności obecne w literaturze przedmiotu. Następnie wyjaśniono czym jest rachunkowość społeczna oraz jak na tym tle należy definiować rachunkowość odpowiedzialności społecznej oraz jakie ma ona znaczenie. Idea rachunkowości społecznej zakorzeniła się w Polsce w latach 90 XX. Autorka przywołuje pierwsze opublikowane na ten temat prace A. Jarugowej i E. Burzym, a także dalej przytacza inne definicje rachunkowości odpowiedzialności społecznej sformułowane przez polskich autorów. Następnie zwraca uwagę na koncepcję rachunkowości środowiskowej oraz ekologicznej sprawozdawczości, które według niej są częścią rachunkowości społecznej.

⁶ Raith D. (2022), The contest for materiality. What counts as CSR?, *Journal of Applied Accounting Research* (in press).

Na str. 96 podkreślono, że rachunkowość środowiskowa może być rozumiana jako rachunkowość „kosztów i pasywów środowiskowych”, nie wspomniano natomiast o nic o aktywach środowiskowych, które również są w literaturze identyfikowane jako element rachunkowości środowiskowej⁷.

Pozytywnie oceniam próbę sformułowania przez Autorkę w rozprawie własnej definicji rachunkowości odpowiedzialności społecznej. Definicja ta jest rozbudowana i pokrywa się z koncepcją „double materiality”, gdyż odnosi się do przedstawienia „liczbowego i opisowego działania przedsiębiorstwa na jego interesariuszy oraz wpływu otoczenia na przedsiębiorstwo”. Należy podkreślić, że obecnie w literaturze można spotkać szersze ujęcie wpływu działalności przedsiębiorstwa na otoczenie, obejmujące wpływ na planetę.⁸

Podrozdział 2.4 prezentuje raport zintegrowany, który w sposób całościowy odzwierciedla obraz osiągnięć spółki. W tej części opisano inicjatywy, które doprowadziły do powołania Międzynarodowego Komitetu ds. Sprawozdawczości Zintegrowanej (str. 99), w tym wymieniono następujące przedsięwzięcia: *Accounting for Sustainability Project -A4S*, kodeks King IV oraz publikację R.G. Ecclesa i M.P. Krzusa – One Report. Integrated Reporting for a Sustainable Strategy. Należy podkreślić, że Międzynarodowy Komitet ds. Sprawozdawczości Zintegrowanej został powołany w 2010 r., natomiast wskazany wyżej kodeks King IV został wydany w 2016 r., więc jest tu pewna nieścisłość (pomyłka) chronologiczna. Autorka broni się jednak na str. 101, gdzie wskazuje, że przełomowym wydarzeniem dla sprawozdawczości zintegrowanej był poprzedni dokument King III (2009 r.), co w domyśle można potraktować, że to właśnie on był istotny dla powołania Międzynarodowego Komitetu ds. Sprawozdawczości Zintegrowanej, a nie kodeks King IV.

W dalszej części tego podrozdziału zostały przedstawione główne założenia Międzynarodowych Ram Raportowania Zintegrowanego, w tym koncepcja sześciu kapitałów wraz z krótką charakterystyką każdego kapitału, a także zasady raportowania zintegrowanego. Tabela 6 (str. 108), która została zatytułowana „Założenia raportowania zintegrowanego” prezentuje raczej elementy treści raportu zintegrowanego oraz inne formalne aspekty jego sporządzenia.

Pozytywnie oceniam część tego podrozdziału, która wskazuje na różnice oraz punkty wspólne raportowania zintegrowanego i społecznej odpowiedzialności. Autorka słusznie zauważa, że chociaż w wytycznych IIRC kwestie społecznej odpowiedzialności zeszły na drugi plan, to ich przejawem są kapitały: ludzki, społeczny i relacyjny oraz naturalny.

⁷ Dyduch J. (2016), Pomiar w rachunkowości finansowej wpływu przedsiębiorstwa na środowisko naturalne, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia* nr 2/2016 (80), cz. 2, str. 55-63

⁸

Ocena rozdziału trzeciego

Rozdział trzeci został poświęcony omówieniu instytucjonalnych uwarunkowań i rozwoju raportowania niefinansowego.

W podrozdziale 3.1 zwrócono uwagę na wpływ międzynarodowej organizacji GRI (*Global Reporting Initiative*) oraz Unii Europejskiej na rozwój raportowania niefinansowego. Autorka chronologicznie opisuje rozwój wytycznych GRI i zwraca uwagę, że raportowanie zgodne ze standardem GRI może być uznane za miernik realizacji celu szczegółowego SDG nr. 12.6. Cel ten mówi o zachęcaniu organizacji do stosowania zrównoważonych praktyk i raportowania o zrównoważonym rozwoju.

Na uwagę zasługuje fakt, iż Autorka nie tylko w sposób szczegółowy opisuje przedmiot dyskusji w tym podrozdziale, lecz również przedstawia krytyczny punkt widzenia dotyczący modelu raportowania zgodnie ze standardami GRI. Krytycy, jak wskazano w rozprawie zwracają uwagę na mniejszy nacisk standardów na raportowanie zewnętrznych czynników, problemy z niezobowiązującą interpretacją zasad oraz brak obowiązku zewnętrznej weryfikacji ujawnianych informacji.

W dalszej części podrozdziału 3.1 nawiązano do Dyrektywy 2014/95/UE, która niewątpliwie z największą siłą wpłynęła na rozwój raportowania niefinansowego w Europie, w tym w Polsce. Na sam koniec odniesiono się do *Wytycznych dotyczących raportowania niefinansowego*⁹, których podtytuł brzmi: *Suplement dotyczący zgłaszania informacji związanych z klimatem*. Autorka opisuje, co znajduje się w tym dokumencie, jednak nie wspomina o koncepcji „podwójnej istotności”, która została po raz pierwszy formalnie zaproponowana przez Komisję Europejską w tym dokumencie.

W podrozdziale 3.2. omówiono zakres regulacji odnoszących się do raportowania finansowego w Polsce. Nie zgłaszam uwag do tego podrozdziału, uważam że jego zawartość wyczerpuje temat.

W kolejnym podrozdziale 3.3 zaprezentowano cały wachlarz pozostałych standardów, norm oraz wytycznych związanych ze społeczną odpowiedzialnością biznesu. Autorka bardzo dobrze porusza się po tym obszarze. Jest świadoma istniejących regulacji oraz inicjatyw prowadzonych na rzecz raportowania zrównoważonego rozwoju czy też społecznej odpowiedzialności biznesu. W ostatnim akapicie tego podrozdziału nawiązano do indeksów giełdowych mierzących dokonania spółek w obszarze społecznej odpowiedzialności lub zrównoważonego rozwoju.

⁹ Komisja Europejska, 2019, Guidelines on non-financial reporting: Supplement on reporting climate-related information, (2019/C 209/01)

Autorka napisała co następuje „(...) a w Polsce jest to WIG-ESG, zastąpiony przez RESPECT Index” (str. 137). We wrześniu 2019 r. GPW w Warszawie rozpoczęła publikację nowego indeksu WIG-ESG, natomiast od 1 stycznia 2020 r. zaprzestała publikowania indeksu RESPECT. To oznacza, że tylko przez cztery miesiące indeksy te były publikowane równocześnie, natomiast potem to WIG-ESG zastąpił RESPECT Index, a nie na odwrót, jak to ujęto na str. 137 rozprawy.

Przedostatni podrozdział 3.4 wprowadza czytelnika w praktykę raportowania o społecznej odpowiedzialności biznesu. Przedstawiono w nim statystyki odnoszące się do „dojrzałości społecznej” przedsiębiorstw (str. 128). W tej części rozprawy zaprezentowano jak ewoluowała liczba publikowanych raportów CSR w ostatnich dekadach na świecie i w Polsce. Następnie przedstawiono szczegóły Rankingów Odpowiedzialnych Firm w Polsce w latach 2007-2020, a potem przedstawiono wyniki badań przeprowadzonych w 2013 r. przez Komisję Europejską dotyczących wdrażania standardów CSR w 10 państwach członkowskich UE. Polska wypadła stosunkowo słabo w porównaniu do innych krajów UE, jak podkreślono w rozprawie, z uwagi na to, że wskazane badanie może być już nieaktualne, Autorka dokonała własnego zestawienia dotyczącego wdrożenia różnych standardów CSR w Polsce wykorzystując do tego różne źródła informacji, co w moim odczuciu dodaje dodatkowy walor tej pracy.

W ostatnim podrozdziale 3.5 uwagę skupiono na aktualnych dynamicznych zmianach, jakie mają miejsce w zakresie raportowania niefinansowego. Nawiązano m.in. do prac nad standardami sprawozdawczości zrównoważonego rozwoju. Nie mam uwag do tego podrozdziału.

Ocena rozdziału czwartego

Rozdział czwarty został zatytułowany „Metodyka badań” i obejmuje cztery podrozdziały.

W podrozdziale 4.1. dokonano przeglądu wyników badań w obszarze raportowania z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu. Autorka omawia wyniki badań przez pryzmat trzech podstaw teoretycznych – teorii interesariuszy, teorii instytucjonalnej oraz teorii legitymizacji. Najwięcej miejsca poświęcono jednak teorii interesariuszy, do której w swoich badaniach odwołuje się znaczna liczba autorów, co przedstawiono w tabeli 14. Autorka uporządkowała tam kontekst w jakim pojawia się odwołanie do teorii interesariuszy.

Uważam, że w tej części trochę mało miejsca poświęcono teorii instytucjonalnej, chociaż jak zaznaczono na początku tego rozdziału stanowi ona podstawę teoretyczną dla badań w zakresie CSR. Na str. 163, znajduje się jedynie krótka wzmianka na ten temat i przywołanie kilku autorów – zaledwie dwa zdania, co pozostawia poczucie niedosytu.

W pracy w ogóle nie znalazłam odniesienia do teorii sygnałów (*signaling theory*) w kontekście ujawnień w obszarze CSR, zarówno w rozdziale 1 w części 1.4, jak i w tej części pracy. Teoria sygnałów jest przydatna do opisywania zachowań, gdy dwie strony mają dostęp do różnych informacji. Zazwyczaj nadawca informacji, musi zdecydować, czy i jak zasygnalizować określoną informację, a druga strona, odbiorca, musi zdecydować, jak zinterpretować sygnał¹⁰. Do teorii sygnałów w swoich pracach z obszaru CSR nawiązywali Su i in. (2016)¹¹, Yu i in. (2017)¹² oraz Matuszak i Różańska (2019)¹³.

W podrozdziale 4.2 rozprawy zaprezentowano cel badań oraz hipotezy badawcze. Autorka przywołuje w tym miejscu badania, które mają potwierdzić zasadność sformułowanych hipotez badawczych. Nie mam uwag merytorycznych do tego podrozdziału, natomiast z technicznego punktu widzenia lepiej by wyglądało, gdyby podrozdział nie kończył sformułowaniem hipotezy trzeciej i przejściem od razu do kolejnego podrozdziału. Przydałby się tutaj przynajmniej jeden akapit podsumowania.

W kolejnej części pracy - podrozdział 4.3 - wskazano okres badań, źródła danych oraz opisano zastosowane metody badawcze. W szczególności imponuje przyjęty przez Autorkę okres badawczy, który obejmuje, aż 15 lat. Jest to bardzo ciekawy czas z punktu widzenia rozwoju społecznej odpowiedzialności biznesu w Polsce. W tym okresie wiele się działo na świecie zarówno w obszarze instytucjonalnym, regulacyjnym jak i kulturowym. Następowła stopniowa przemiana postrzegania roli jaką pełnią przedsiębiorstwa w otoczeniu społeczno-gospodarczym oraz siły i znaczenia ich wpływu na ekosystem.

¹⁰ Connelly, B., Certo, T., Ireland, R. and Reutzel, Ch. (2011). Signaling Theory: A Review and Assessment. *Journal of Management*, vol. 37, no. 1, pp. 39-67.

¹¹ Su W., Peng M. W., Tan W. and Cheung Y-L. (2016). The Signaling Effect of Corporate Social Responsibility in Emerging Economies. *Journal of Business Ethics*, vol. 134, no. 3, pp. 479-491.

¹² Yu, H.-C., Kuo, L. and Kao, M.-F. (2017). The Relationship between CSR Disclosure and Competitive Advantage. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, vol. 8, no. 5, pp. 547-570.

¹³ Matuszak, Ł. and Różańska, E. (2020), Online Corporate Social Responsibility (CSR) Disclosure in the Banking Industry: Evidence from Poland. *Social Responsibility Journal*, vol. 16, no. 8, pp. 1191-1214.

Badanie przeprowadzono na próbie 14 polskich spółek reprezentujących różne sektory, w tym surowcowy, paliwowy, energetyczny, handlowy, medialny, informatyczny oraz telekomunikacyjny. Podmioty te wchodzą w skład indeksu WIG-20. Autorka poddała analizie 206 sprawozdań z działalności.

W tym podrozdziale omówiono zastosowane w badaniach metody. Jako główną metodę przyjęto analizę treści. Ponadto Autorka skonstruowała dwa indeksy ujawnień. Pierwszy z nich dotyczył ujawnień w obszarze CSR, a drugi w obszarze raportowania zintegrowanego. Ich struktura oraz sposób pomiaru zostały opisane w tabelach 15 (str. 186) oraz 16 (str. 189-190).

W konstrukcji drugiego z wymienionych indeksów ujawnień jednym z elementów jest ład korporacyjny. Autorka przydzielała w tej kategorii punkty zgodnie z kryterium występowania lub niewystępowania informacji o ładzie korporacyjnym „w oddzielnym rozdziale”. Dlaczego tak istotne jest w tym przypadku występowanie tego typu informacji w odrębnej sekcji? Dlaczego jeżeli są one ujęte nieodrębnie, lecz gdzieś w tekście raportu to wtedy jest przydzielane „0” punktów?

Oprócz metody analizy treści w pracy zastosowano metodę badania czytelności tekstu, z wykorzystaniem wskaźnika Gunninga (*FOG index*). Należy podkreślić, że czytelność tekstu (*text readability*) jest jednym z atrybutów jego jakości, który wskazuje na przejrzystość wyводу¹⁴.

Na str. 191, Autorka wskazuje, że „w pracy zastosowano macierz korelacji pomiędzy w celu ustalenia ...”. W zdaniu tym brakuje dopełnienia wskazującego na pomiędzy czym a czym jest ta korelacja.

W ostatnim podrozdziale 4.4. scharakteryzowano próbę badawczą. Wskazano, że jej dobór stanowi pewne ograniczenie badań, gdyż odniesiono się tylko do spółek polskich. Jednak za ujęciem tych podmiotów przemawiał fakt, iż są to duże spółki zaufania publicznego ujęte w indeksie WIG-20. Z badania wykluczono banki i zakłady ubezpieczeń społecznych, ze względu na odrębną specyfikę działalności. W tym podrozdziale powołując się na badania A. Białek-Jaworskiej i A. Matusiewicz (2015), stwierdzono, że wymienione owe Autorki w swoich badaniach wykazały, iż duże spółki w znacznym stopniu wykazują wysoką zgodność treści raportów z zasadami raportowania zintegrowanego. Wydaje się być to nadinterpretacją, gdyż A. Białek-Jaworska i A. Matusiewicz w tym artykule jako jedną ze zmiennych zmienną objaśnianych przyjęły indeks CSR, a nie indeks zgodności ujawnień z siedmioma zasadami raportowania zintegrowanego (*seven IR Guiding Principles*).

¹⁴ Dyczkowska J. (2019). Ujawnienia niefinansowe w obszarze działalności badawczo-rozwojowej. Praktyki europejskich spółek biofarmaceutycznych. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Ocena rozdziału piątego

Ostatni rozdział pracy składa się z pięciu części. Przeanalizowano w nim i oceniono stopień raportowania informacji niefinansowych przez wybrane spółki publiczne działające w Polsce w latach 2005-2019.

W podrozdziale 5.1 przedstawiono jak badane podmioty angażowały się w realizację koncepcji społecznej odpowiedzialności. Autorka dokonała przeglądu działań spółek o charakterze społecznym w oparciu o informacje zawarte na ich korporacyjnych stronach internetowych. Pod koniec tego podrozdziału w tabeli 18 zaprezentowano zbiorcze zestawienie ukazujące, czy i jakie sprawozdania poza raportem rocznym (obejmującym sprawozdanie finansowe, sprawozdanie z działalności oraz inne elementy¹⁵) publikowały badane podmioty.

W podrozdziale 5.2. uwaga została skupiona na analizie dynamiki zmian w ilości ujawnianych informacji na temat społecznej odpowiedzialności biznesu publikowanych przez spółki w ich sprawozdaniach z działalności. Brano przy tym pod uwagę liczbę stron poświęconych temu zagadnieniu jak i objętość informacji – rozumianą jako procentowy udział informacji dotyczących CSR w całości informacji zawartych w sprawozdaniu z działalności. Autorka na podstawie swoich badań stwierdza, że w badanym okresie można zauważyć rosnącą objętość ujawnianych informacji z zakresu CSR w sprawozdaniach z działalności.

Pod koniec tego podrozdziału Autorka konkluduje, że ilość ujawnianych informacji (liczona za pomocą liczby stron i objętością) przed i po wprowadzeniu Dyrektywy UE 2014/95/UE nie zmieniła się (str. 223), chociaż wcześniej na str. 221 sygnalizuje, że „wprowadzenie Dyrektywy 2014/95/UE przyniosło skutki zaraz przed jej opublikowaniem w latach 2014 i 2015”. Powstaje zatem pytanie o jakie skutki chodzi w tym przypadku? Należy też zauważyć, że większość badanych podmiotów sporządzało w analizowanym okresie dodatkowe sprawozdania różnego typu, a po wprowadzeniu Dyrektywy 2014/95/UE głównie raporty zintegrowane lub zrównoważonego rozwoju, a więc trudno jednoznacznie stwierdzić, że wprowadzenie Dyrektywy nie sprawdziło się (str. 223). Potrzebne byłyby w tym zakresie bardziej szczegółowe i szerzej zakrojone badania.

Moja kolejna uwaga dotyczy przeprowadzonych badań statystycznych w podrozdziale 5.2. W tabelach 19, 20 (str. 216-218), a potem też tabeli 33 (w podrozdziale 5.3, str. 256-257) zaprezentowane są macierze korelacji.

¹⁵ Zawartość raportów rocznych określa par. 70 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 29 marca 2018 r. w sprawie informacji bieżących i okresowych przekazywanych przez emitentów papierów wartościowych oraz warunków uznawania za równoważne informacji wymaganych przepisami prawa państwa niebędącego państwem członkowskim (Dz. U. z 2018 r., poz. 757).

Z tytułów tabel wynika, że korelowano ze sobą obserwacje, a nie zmienne, co jest niejasne, ponieważ korelacja jest miarą określającą związek między zmiennymi, a tutaj w każdej z tabel mamy jedną zmienną (np. w tabeli 19 jest to liczba stron z zakresu CSR w latach 2005-2019).

W podrozdziale 5.3 dokonano analizy i projekcji zmian ilości ujawnianych informacji na temat społecznej odpowiedzialności biznesu. Nie mam uwag do tej części pracy.

Podrozdział 5.4 zawiera w moim odczuciu najciekawszą część badań empirycznych dotyczącą oceny jakości informacji dotyczących społecznej odpowiedzialności publikowanych przez spółki. Autorka przedstawia wartości indeksu ujawnień z obszaru CSR dla wszystkich badanych spółek za okres 2005-2019, przy czym pomiar jest dokonywany raz na dwa lata. Różnice w jakości ujawnień dokonywanych przez spółki w kolejnych okresach badawczych są prezentowane z wykorzystaniem wykresów pudełkowych, które wykorzystano również jako formę wizualizacji w podrozdziale 5.2.

Moją uwagę zwrócił sposób interpretacji wyników zawartych w tabeli 24. Autorka napisała, że „w latach 2008, 2011, 2014 t należy do przedziału ufności, tym samym jakość ujawnień w tych latach była niższa”. W tej tabeli „t” to wartość testu-t. Należy zwrócić uwagę, że 95% przedział ufności wskazuje na zakres, w którym znajduje się szacowana wartość średniej różnic pomiędzy wartościami indeksów ujawnień dla porównywanych okresów, czyli to co znajduje się w kolumnie drugiej oznaczonej jako „średnia”, a nie test-t. W kolejnym zdaniu jest informacja, że „2019 r. nie należy do przedziału ufności” (brak tu precyzji). Jak możemy zobaczyć wartość średniej różnic należy do przedziału ufności, co więcej jakość ujawnianych informacji w roku 2019 była wyższa (a nie niższa jak to ujęto na str. 238) niż w roku 2017, co potwierdzają również dane zawarte w tabeli 23. Natomiast jak słusznie zauważa Autorka wynik nie jest istotny statystycznie.

Dodatkowo zaznaczam, że aby móc skorzystać z testu-t dla prób sparowanych rozkłady zmiennych zależnych powinny mieć rozkład normalny, zwłaszcza jeżeli liczebność obserwacji jest niewielka (Można to sprawdzić za pomocą testów Kołmogorowa-Smirnowa lub Shapiro-Wilka) . Natomiast w pracy nie wskazano, czy warunek ten został spełniony.

W dalszej części tego podrozdziału zbadano ilość wystąpień kluczowych słów powiązanych z obszarem CSR. Wyniki tego badania wskazały, że zagadnienia środowiskowo-społeczne były najczęściej omawianymi obszarami w sprawozdaniach z działalności. W mniejszym stopniu pojawiały się terminy powiązane z obszarem raportowania zintegrowanego i niefinansowego. Widać to w szczególności w tabeli 27 (str. 242) przedstawiającej statystyki za rok 2019.

Powstaje jednak pytanie, czy wpływ na to nie miał fakt, że w 2019 r. połowa badanych podmiotów (zgodnie z informacjami zawartymi w tabeli 18, str. 208-209) sporządzała raporty zintegrowane natomiast pozostałe spółki inne formy raportów niefinansowych? Z dużym prawdopodobieństwem informacje charakterystyczne dla raportowania zintegrowanego i niefinansowego mogły zostać ujęte właśnie tam, żeby nie przeciążyć informacyjnie sprawozdania z działalności.

Następnym etapem badania było sprawdzenie czytelności (stopnia zrozumiałości) tekstów dotyczących CSR zawartych w sprawozdaniu z działalności. Autorka skorzystała z aplikacji Jasnopis i zaprezentowała klasy trudności tekstu oraz wskaźniki FOG w przekrojach dla obszarów CSR oraz poszczególnych badanych spółek. Stwierdzono, że teksty CSR są trudne w odbiorze dla „przeciętnego Polaka”. Termin „przeciętny Polak” jest dość nieprecyzyjny. Należałoby to ująć trochę inaczej. Pod koniec tego rozdziału, Autorka skonkludowała, że otrzymane za pomocą indeksu ujawnień wyniki pozwoliły na częściowe poparcie hipotezy drugiej.

W ostatnim podrozdziale empirycznym (5.5) zbadano, czy informacje udostępniane przez spółki ewoluują w kierunku sprawozdawczości zintegrowanej. Nie za bardzo rozumiem dlaczego i chyba nie mogę się zgodzić z opinią Autorki zawartą na str. 251 rozprawy, że spółki powinny wyraźnie wyodrębnić sześć kapitałów w sprawozdaniu z działalności. Koncepcja sześciu kapitałów jest głównym elementem rozpoznawczym sprawozdania zintegrowanego, i to właśnie w nim obszar ten powinien być ujawniany i doskonalony.

W zakończeniu ujęto syntetycznie podsumowanie rozważań przeprowadzonych w rozprawie doktorskiej. Autorka wskazała, że uzyskane wyniki pozwoliły jej na pełne potwierdzenie prawdziwości hipotezy pierwszej i trzeciej oraz częściowe poparcie hipotezy drugiej. Ponadto stwierdzono, że przeprowadzone badania przyczyniają się do wypełnienia zidentyfikowanej luki badawczej. Przyjęty okres badawczy jest długi (15 lat), a próba badawcza przekrojowa, zawierająca podmioty należące do sektorów wrażliwych społecznie i środowiskowo. Autorka podkreśla w zakończeniu, że jej praca oferuje rozwiązania w warstwie aplikacyjnej (praktycznej), w tym w szczególności sugestie dla instytucji (regulatorów kwestii związanych z raportowaniem informacji na temat zrównoważonego rozwoju) oraz dla przedsiębiorstw, które już ujawniają tego typu informacje lub właśnie stoją przed takim wyborem. W zakończeniu wskazano również ograniczenia przeprowadzonych w dysertacji badań oraz nawiązano do możliwych kierunków ich dalszego rozwoju, również w sugestią zastosowania triangulacji metod badawczych. Uważam, że zakończenie zawiera wszystkie elementy, które pozwalają na stwierdzenie, że przyjęty w pracy cel główny został osiągnięty.

2.3. Ocena warsztatu metodycznego

Pozytywnie oceniam różnorodność zastosowanych metod i narzędzi badawczych w recenzowanej rozprawie doktorskiej. Autorka stosuje metodę analizy treści oraz konstruuje dwa indeksy ujawnień. Dodatkowo korzysta z narzędzia jakim jest aplikacja Jasnopis w celu zbadania czytelności analizowanego tekstu. Posługuje się przy tym miernikiem określającym stopień trudności tekstu, a także współczynnikiem mglistości (tzw. indeksem FOG). Autorka stosuje też narzędzia statystyczne oraz różne metody wizualizacji danych tj. wykresy słupkowe, pudełkowe oraz dendrogram.

Jeżeli chodzi o sposób wykorzystania tych narzędzi to tak jak wskazałam w części 2.2 recenzji w odniesieniu do zastosowanych narzędzi statystycznych w niektórych miejscach wyraziłam swoje obawy co do: (1) zastosowania współczynnika korelacji do badania związku pomiędzy obserwacjami a nie zmiennymi; (2) precyzji interpretacji wyników testów prób sparowanych oraz (3) braku wskazania spełnienia założeń co do normalności rozkładu zmiennych zależnych w testach dla prób sparowanych.

Warto jednak podkreślić, że zdecydowanym walorem badań jest przyjęcie długiego okresu obserwacji (lata 2005-2019), a także wyszczególnienie na jego tle szczególnego wydarzenia, jakim było wprowadzenie Dyrektywy UE 2014/95/UE oraz próba wskazania jego wpływu na ilość i jakość ujawnień w obszarze CSR.

Na uwagę, zasługuje również szeroki przegląd istotnych i aktualnych publikacji dokonany przez w rozprawie. Spis literatury obejmuje aż 490 pozycji literaturowych z kategorii artykuły i monografie, z czego około 60% to odniesienia do źródeł zagranicznych. Struktura spisu literatury jak i jego zawartość wskazuje na bardzo dobre zgłębienie badanego problemu badawczego. W recenzji wprowadziłam wskazania, że brakuje mi pewnych odniesień na przykład to teorii sygnałów, czy też klasyfikacji interesariuszy według Mitchella i in., nie ujmuje to jednak wartości pracy jaką włożyła Autorka w tak szeroki przegląd literatury. W spisie literatury wykazano również 41 pozycji w obrębie aktów prawnych i dokumentów źródłowych oraz wskazano 144 odwołania do stron i portali internetowych. Pracę wieńczą spisy tabel (33 pozycje) oraz rysunków (32 pozycje).

3. Pozostałe uwagi szczegółowe

Formalna strona rozprawy nie budzi wątpliwości. Praca jest napisana w sposób przejrzysty i komunikatywny. Oczywiście pojawiają się w niej nieliczne literówki, drobne i sporadyczne błędy stylistyczne. Nie wpływa to jednak na całościowy dobry odbiór pracy. Poniżej zawarłam jeszcze kilka spostrzeżeń, które nasunęły mi się w trakcie lektury tekstu rozprawy.

- Na str. 8-9 rozprawy przywołano autorów, którzy w swoich pracach stosowali indeks FOG, w tym pracę K. Kobieli-Pionnier (2018). Autorka ta wprawdzie analizowała narrację i storytelling w raportach Novo Nordisk A/S zwracając uwagę na strukturę, zawartość raportów, a także ich przejrzystość i szatę graficzną, aczkolwiek nie stosowała ona w swoich badaniach indeksu FOG, jak przywołano w rozprawie.
- Na str. 173 rozprawy przywołano pracę H. Sikacz i P. Wołaczek. Chciałabym zwrócić uwagę, iż drugi autor to Przemysław Wołaczek. Zwracam uwagę, gdyż w kolejnym zdaniu w odniesieniu do tych osób jest napisane: „Autorki twierdzą...”
- Na str. 219 rozprawy napisano „Liczba stron i objętość informacji z zakresu CSR ujawnianych przez spółki w badanym okresie wykazuje silną korelację (0,7-1) lub silną korelację (0,5-0,7)”. Brak tu zestopniowania i domknięcia przedziałów.
- Na str. 237 rozprawy napisano: „Zmienne jakościowe publikowane w 2008, 2011, 2014 (pre) przed wprowadzeniem Dyrektywy 2014/95/UE i 2019 r. (post) po jej wprowadzeniu.” W tym ujęciu jest to równoważnik zdania, a się wydaje, że powinno być tu zdanie z orzeczeniem. Inaczej ten kawałek brzmi jak tytuł np. tabeli.

Zapoznanie się z treścią całej rozprawy doktorskiej skłania mnie do sformułowania następujących pytań ogólnych, które mogą być przedmiotem dyskusji podczas obrony pracy doktorskiej.

- 1) Czy w odczuciu Autorki rozprawy środowisko kulturowe (lub kultura narodowa) może wpływać na charakter działań CSR prowadzonych przez spółki? Czy były prowadzone jakieś badania w tym zakresie na poziomie międzynarodowym?
- 2) W pracy Autorka poruszyła kwestie „kolonializmu interesariuszy”. Chciałabym poprosić o rozwinięcie tej myśli i wyjaśnienie na czym polega ów kolonializm i jak się przejawia w kontekście społecznej odpowiedzialności biznesu?
- 3) Autorka nie nawiązała w swojej rozprawie do teorii sygnałów. Czy ta teoria w jej opinii nie ma aż takiego znaczenia dla badań nad ujawnieniami w obszarze CSR?

4. Podsumowanie opinii

Podsumowując ocenę merytoryczną rozprawy, pragnę podkreślić, że oceniam ją dobrze mimo zgłoszonych w recenzji uwag. Uwagi krytyczne mają na celu wskazanie, w jaki sposób można doskonalić badania oraz na co należy zwracać uwagę pisząc opracowanie naukowe. Uważam, że Autorka prezentuje dobrą znajomość omawianych zagadnień, aczkolwiek powinna zwrócić uwagę na precyzję w przywoływaniu zawartości pewnych źródeł i formułowaniu na tej podstawie wniosków.

W pracy dostrzegłam kilka nieścisłości, które mają charakter obiektywny i nie da się im zaprzeczyć. Inne moje uwagi mają charakter dyskusyjny, bo to ostatecznie od Autora pracy zależy w jakim stopniu ujmie pewne kwestie.

W rozprawie dostrzegłam także ciekawe elementy, takie jak:

- przekrojowy przegląd definicji CSR,
- wskazanie różnic i podobieństw pomiędzy CSR a zrównoważonym rozwojem oraz CSR a ESG,
- szeroki przegląd definicji „informacji finansowej” z uwzględnieniem źródeł zagranicznych z obszaru rachunkowości, finansów i zarządzania,
- sformułowanie własnej rozbudowanej definicji rachunkowości odpowiedzialności społecznej, która odzwierciedla koncepcję „double materiality”,
- wskazanie różnic oraz punktów wspólnych raportowania zintegrowanego i raportowania społecznej odpowiedzialności,
- przedstawienie krytycznego punktu widzenia dotyczącego modelu raportowania zgodnie ze standardami GRI,
- zastosowanie różnorodnych metod i narzędzi badawczych oraz przyjęcie długiego okresu obserwacji.

5. Konkluzja

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa mgr Marty Łętek pt. „Społeczna odpowiedzialność biznesu w sprawozdaniach z działalności wybranych spółek publicznych w Polsce” spełnia wszystkie wymogi przewidziane Ustawą z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 505 ze zm.).

W szczególności rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, gdyż dostarcza i porządkuje wiedzę w zakresie raportowania na temat społecznej odpowiedzialności biznesu przez polskie spółki publiczne. W pracy zbadano nie tylko ilość i objętość ujawnianych informacji na temat CSR, ale również ich jakość (zakres tematyczny oraz czytelność) na przestrzeni 15-letniego okresu, a także dokonano analizy i projekcji zmian w ilości ujawnień. W ten sposób Autorka wypełniła zidentyfikowaną w literaturze lukę badawczą.

Należy podkreślić, iż Kandydatka wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie ekonomia i finanse, o czym świadczy prawidłowe osadzenie badanego tematu w nurtach ekonomicznych oraz zastosowane w pracy teorie, które pozwalają na ukonstruowanie ram dla zgłębianego problemu badawczego.

Ponadto uważam, że Kandydatka posiada umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Stwierdzam, że dobrze zgłębiła problem naukowy, choć powinna nadal doskonalić sposób wykorzystania warsztatu metodycznego zarówno w warstwie wykonawczej jak i interpretacyjnej.

Wnoszę zatem o przyjęcie rozprawy jako spełniającej kryteria formalne oraz merytoryczne i dopuszczenie mgr Marty Łątek do publicznej obrony pracy doktorskiej.

Wrocław, 24 czerwca 2022

Dr hab. Joanna Dyczkowska, prof. UEW